

П. РАБІНОВИЧ

*професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка, доктор юридичних наук,
академік НАПрН України*

УДК 340.12

Людські потреби — глибинний визначальний чинник праворозуміння

У статті охарактеризовано авторську концепцію потребового праворозуміння, що базується на засадах історико-матеріалістичної соціальної філософії. В основу цієї концепції покладено так званий потребовий дослідницький підхід. Згідно з означеним праворозумінням право — це обумовлені рівнем розвиненості суспільства можливості людини (чи групи людей) отримувати та використовувати засоби, необхідні для задоволення її біологічно і соціально обґрунтованих — у конкретно-історичних умовах — потреб існування й розвитку і забезпечувані соціальними обов'язками інших суб'єктів. До обґрунтування такого праворозуміння залучені матеріали практики Європейського суду з прав людини із застосування ним Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також висвітлюються пізнавально-пояснювальні можливості потребового праворозуміння в обґрунтуванні принципової нездоланності змістовного плюралізму праворозумінь і певного змістовного динамізму майже кожного з них, а також у виявленні соціальної сутності тих різноманітних явищ, котрі в юридичній науці, та й у державно-юридичній регулятивній практиці, відображаються за посередництва терміно-поняття «право».

Ключові слова: праворозуміння, потребове праворозуміння, потребовий дослідницький підхід, соціальна сутність права, змістовний плюралізм праворозумінь, змістовний динамізм праворозумінь.

Вступні зауваги. Що вважати праворозумінням? Або, інакше кажучи, яке явище відображається цим терміно-поняттям?

На відміну від досить поширеної, так би мовити, «колоподібної» відповіді на наведене запитання (як-от: «праворозуміння — це розуміння права»)

мною вже протягом щонайменше п'яти років обстоюється інша інтерпретація означеного явища. А саме: **праворозуміння** — це відображення у людській свідомості за допомогою поняття, позначуваного терміном «право» (або ж іншим однозначним з ним словом чи символом), того явища, котре оцінюється певним суб'єктом як корисне для задоволення його потреб існування та розвитку і забезпечується соціальними обов'язками інших суб'єктів. Тобто йдеться про самоз'ясування (інтерпретацію) того, *що*, власне, відображається поняттям, позначеним словом «право» (або іншим однозначним із ним терміном чи знаком).

У наведеній вище дефініції інтегровані формальні (знакові) та змістовні (соціально-сутнісні) властивості праворозуміння. Тільки в їх єдності, цілості останнє становить самостійне, якісно визначене духовне (ментальне) утворення.

Таких явищ, загалом кажучи (як свідчить уся колишня та й сучасна правова думка), існує щонайменше з десяти. Зокрема:

— свобода людини, тобто можливість її певної добровільної поведінки, діяльності;

— справедливість (встановлювана оцінним пізнанням якихось суб'єктів як специфічна властивість тих чи інших суспільних явищ, зокрема людських вчинків);

— норми (правила різного походження — як загальні, так й індивідуальні) стосовно людської поведінки;

— приписи щодо здійснення саме такої поведінки, яка вважається декотрим суб'єктами «справедливою»;

— певні інтереси тих чи інших суб'єктів соціуму (або ж, у кінцевому підсумку, їхні потреби, втілювані у таких інтересах);

— збалансованість, узгодженість інтересів різних учасників суспільного життя, що досягається або через їх домовленість, або ж через волевиявлення носія публічної влади;

— притаманні суб'єктам особливі почуття, емоції та інші позараціональні психічні явища;

— вимоги, домагання суб'єктів стосовно надання їм певних цінностей, благ, звернені до суспільства, держави або інших людей чи їхніх об'єднань;

— комунікація («комунікаційна цілісність»), діалог, дискурс суб'єктів;

— власне смисли (змісти) висловлювань, понять, що конституюються суб'єктами у процесі їх безпосереднього спілкування.

Природно виникають запитання: то яке ж з-поміж зазначених явищ вважати саме *правом*? Або одночасно кілька з них? Чи, можливо, їх усі без винятку? І чи існують (або будуть виникати в майбутньому) ще якісь інші явища, що також претендуватимуть на «правовість» і відображатимуться вказаним терміно-поняттям?

А головне: чим же пояснити, що такі, вочевидь, онтично різнорідні явища нерідко відображаються й позначаються одним і тим самим терміно-поняттям — «право»? Інакше кажучи, як можна пояснити, чому теоретик чи інша людина *вибирає* саме таке явище (а не якість інше) і чому для інтелектуального відображення та позначення такого явища, знову ж таки, *обирається* саме зазначене терміно-поняття (а не якість інше)?

У пошуках відповідей на наведені запитання можна зробити такий висновок: радше за все, згаданим явищем притаманна – щоправда, лише за певних умов – якась *однакова* властивість. І, на мій погляд, такою їх спільною властивістю є *здатність задовольняти життєво важливі потреби* (або ж інтереси, що зазвичай є усвідомлюваним відбиттям потреб) як окремих індивідів, так і їхніх груп, а почасти усього суспільства.

Утім у суспільстві соціально неоднорідному (а іншого нині ніде немає й у майбутньому навряд чи виникне) поряд із потребами справді загально-соціальними неминуче існують потреби (інтереси) групові та індивідуальні. Останні їх види обумовлені його закономірним поділом на різні частини: нації, соціально-економічні класи, професійні верстви, ідеологічні, зокрема релігійні, угруповання та ін. Дається взнаки, звичайно ж, і біологічний поділ людей (віковий, статевий). І тому цілком природним видається те, що кожна з таких частин суспільства (в особі її індивідуальних чи колективних представників) воліє вважати «*правом*» (тобто явищем *правильним, справедливим, праведним, виправданим, правомірним*) насамперед той феномен, котрий полегшує, а не ускладнює її існування, життєдіяльність, розвиток, тобто котрий сприяє, а не перешкоджає задоволенню її потреб (інтересів). І ось такі – власне «потребові» – причини нерідко стають, гадаю, більш впливовими, більш дієвими, ніж якісь інші чинники (зокрема, гносеологічні). Вони-то й зумовлюють *глибинно* – чи то безпосередньо, чи то опосередкова-

но, начебто завуальовано, причому не тільки усвідомлено, а й навіть інтуїтивно – *вибір* тими чи іншими суб'єктами того феномену, який останніми й вважатиметься «*правом*».

Тому є підстави зробити висновок, що розбіжності у людських потребах, у засобах та рівнях їх задоволення становлять фундаментальну, визначальну причину плюралізму праворозуміння, причину неоднозначного смислонаповнення терміно-поняття «*право*». З огляду саме на цю обставину і видалося виправданим покласти в основу інтерпретації феномену праворозуміння такий концептуальний підхід, який свого часу мною було названо «*потребовим*» [1]. Згадка про такий підхід, зауважу, згодом почала зустрічатися і в інших наукових та й навчальних працях [2; 3].

А ось те праворозуміння, яке обумовлюється саме таким підходом, минулого року мені видалося обґрунтованим назвати, відповідно, *потребовим* [4, с. 156–157; 5, с. 240–241].

Основні положення потребового праворозуміння. У його основу покладено уявлення, згідно з яким тією *спільною* властивістю субстанційно різних явищ (які, проте, «чомусь» відображаються тим самим терміно-поняттям – «*право*») є те, що всі вони виявляються, так чи інакше, *корисними* (тобто можуть послужити засобами) для задоволення матеріальних та інших важливих потреб людей, їхніх груп, об'єднань, а в якихось випадках – потреб усього суспільства. Натомість ті явища, котрі здатні, навпаки, гальмувати, ускладнювати задоволення потреб тих чи інших суб'єктів, останніми навряд чи будуть кваліфікуватися, оцінюватися (як свід-

чить минула і нинішня соціальна практика) в ролі саме *права*. (Звідси, до речі, стає зрозумілим, чому і держави, їхні органи влади воліють — з, можна сказати, ідеолого-забезпечувальною, агітаційно-пропагандистською метою — іменувати свої формально-обов'язкові настанови, приписи саме «правом», прагнучи переконати їх адресатів у справедливості, виправданості своїх волевиявлень.)

Отож, квінтесенція потребового праворозуміння може бути представлена такою дефініцією: *право* — це обумовлені рівнем розвиненості суспільства можливості людини (чи групи людей) отримувати та використовувати засоби, необхідні для задоволення її біологічно і соціально обґрунтованих — у конкретно-історичних умовах — потреб існування й розвитку і забезпечувані соціальними обов'язками інших суб'єктів.

Оскільки такі можливості, з одного боку, становлять «приналежність» їхнього носія, органічно вплітаються у спосіб його буття, остільки вони утворюють суб'єктивну сторону дефініюваного феномену.

З другого ж боку, цьому феномену водночас притаманна й низка ознак об'єктивності. Вони полягають, зокрема, у тому, що: а) соціальні засоби задоволення потреб перебувають поза відповідним суб'єктом: першопочатково він ними не володіє; б) ці можливості належать суб'єкту навіть незалежно від того, чи усвідомив він їх; в) певна значущість таких можливостей (зокрема, їх корисність, цінність) у задоволенні людських потреб — індивідуальних, групових, загальносоціальних — є, стосов-

но їх носіїв, теж фактом об'єктивним (який, втім, може усвідомлюватися не завжди адекватно).

Неважко помітити, що стисло схарактеризоване тут потребове праворозуміння належить до соціолого-позитивістського типу праворозуміння, а точніше — до соціально-антропологічного різновиду останнього (причому, і про це слід зазначити цілком відверто, в його історико-матеріалістичній інтерпретації).

Утім нещодавно в одній із сучасних вітчизняних філософсько-правових монографій розроблюваний мною потребовий підхід було віднесено до доктрини природного права [6, с. 737–756]. Проте (як слушно зазначав рецензент цієї праці [7, с. 393]), якщо мною іноді й використовувалося формулювання «соціально-природне право», то термін «природне» вживався тоді зазвичай у сенсі *закономірний, нормальний, неминучий*, але не як трансцендентний, позадосвідний, надпозитивний.

Потребові мотиви у праворозумінні Страсбурзького суду. Декілька років тому мені вдалося доречним дослідити практику застосування Європейським судом з прав людини (далі — Суд) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) під таким кутом зору: яке явище цей Суд вважає *правом*, вирізнивши низку тих онтичних властивостей, які, на його думку, конституують *правовість* цього явища.

І ось виявилось, що таким явищем Суд зазвичай вважає *можливості задовольняти певні потреби та інтереси насамперед людини*, а також окремих

людських спільнот, об'єднань та й, зрештою, суспільства в цілому¹. Майже в усіх рішеннях Суду йдеться про інтереси особи, приватні інтереси (скажімо, інтереси дитини, батьків); про інтереси групи, про інтереси суспільства. А усвідомлені інтереси, як відомо, є, так чи інакше, відображенням потреб. Причому йдеться – наголосимо на цьому особливо! – про потреби не тільки матеріальні, а й духовні та соціальні.

До правоконституюючих властивостей цього явища Суд відносить такі:

– зазначені можливості зумовлюються як біологічними властивостями індивіда (його віком, станом здоров'я, рівнем фізичного розвитку тощо), так і соціальними (зокрема, рівнем його особистісної зрілості, інтелектуально-го розвитку)²;

– такі можливості мають бути конкретними і справжніми (реальними), практично здійсненними³;

– вони мають з'ясовуватися стосовно саме тієї унікальної ситуації, в якій опинився заявник. Суд постійно наголошує на необхідності зважати на специфічність, неповторність конкретної ситуації у різних державах, якщо вирішується питання про те, дотримано певне право або порушено, чи у конкретній ситуації «поведінка» держави-відпові-

дача є правомірною або ж, навпаки, неправомірною⁴;

– складові показники такої ситуації мають включати, зокрема, власне суб'єктивні, суто індивідуальні психічні особливості людини, – скажімо, такі як здатність розуміти зміст і вимоги закону, рівень її психічного розвитку, характер психічної реакції на діяння інших⁵;

– необхідність брати до уваги (окрім, можна сказати, *особистісної* ситуативності) також і ситуативність *соціальну*. Найбільш рельєфно це виявляється тоді, коли Суд наголошує на вимозі тлумачити і застосовувати Конвенцію обов'язково у світлі *актуальних умов сьогодення*, тобто таких умов, що існують саме на момент розгляду відповідної справи⁶;

– як наслідок (оскільки будь-які ситуації постійно трансформуються, «рухаються»), *конкретна* інтерпретація змісту й обсягу можливостей, на думку Суду, не може бути застиглою, незмінно формалізованою; навпаки, вона – у певному сенсі – здатна набувати певної релятивності. Звідси час від часу у Суду виникає потреба вдаватися, використовуючи «динамічний та еволюційний підходи»⁷, до *розвитку* праворозуміння через інтерпретацію ним положень Конвенції, а іноді навіть і до їх, так би мовити, «добудови». Суд виходить із того, що «завжди буде існувати необхідність

¹ Рішення Суду у справах «Backley», «Bouchelkia», «Camengind», «Ceylan», «Chapman», «Dudgeon», «Handysise», «Iankowski», «Jonstone», «Khalfaoui», «Lingens», «Olsson», «Rees», «Rekvenyi», «Serif», «Vogt», «Wingrove», «Games», «Gaskin».

² Рішення Суду у справах «Costello Roberts», «Crus Varas», «Kulda», «Nsona», «Soering», «Tekin», «Vilvarajah».

³ Рішення Суду у справах «Airey», «Allenet de Ribemont», «Coéme», «Vasilescu», «Waite and Kennedy».

⁴ Рішення Суду у справах «Cossey», «Lopes Ostra», «Ozgür Günden», «Rees».

⁵ Рішення Суду у справі «Campbell and Cosans».

⁶ Рішення Суду у справах «Cossey», «Stafford».

⁷ Рішення Суду у справах «Christine Goodwine», «Stafford».

у пристосуванні загальних положень Конвенції до змінюваних обставин»¹ — причому навіть за посередництва формулювання такого права, «яке текстурально не закріплене у Конвенції»²;

– нарешті, здатність задовольняти потреби та інтереси людини має бути «справедливо збалансованою» з можливостями задоволення потреб інших осіб, інших суб'єктів соціуму, суспільства в цілому. Досягнення такого балансу Суд вважає основною метою, покликаним усього конвенційного механізму правозахисту. При цьому, співставляючи, «співвимірюючи» різноманітні інтереси, Суд свідомий того, що вони часто-густо не збігаються, навіть суперечать, конфліктують між собою³. І нерідко він відверто мотивує, з яких саме підстав «схиляє баланс» на користь лише певних суб'єктів, тобто пояснює, чому інтереси певних осіб мають — на його погляд — «отримати гору», «дістати перевагу» над інтересами інших⁴.

Фіксуючи усі зазначені щойно властивості досліджуваного явища у дефініції відповідного терміно-поняття, можна резюмувати таке. Згідно з праворозумінням Суду право — це *об'єктивно зумовлені біологічними та соціальними факторами конкретні й реальні можливості задоволення потреб (інтересів) людини чи людських об'єднань, справедливо збалансовані з можливостями задоволення потреб (інтересів) інших суб'єктів та й усього суспільства.*

¹ Рішення Суду у справі «Streletz, Kessler and Krenz».

² Рішення Суду у справі «John Murray».

³ Рішення Суду у справах «Beyeleg», «Cardoso Sosa», «Charman», «Chassagnou».

⁴ Рішення Суду у справах «Boujlifa», «Buckley», «Elsholz», «Scozzariet Giunta».

Отож, якщо зважати на той визначальний соціально-філософський концептуальний підхід, що на ньому ґрунтується наведена інтерпретація, то таке праворозуміння можна вважати *інструментально-потребовим*. А оскільки йдеться про потреби людські, потреби людей, то воно є водночас і засадничо *антропологічним*.

Евристичні можливості потребового праворозуміння. Принаймні три з них схарактеризуємо далі.

По-перше, воно дозволяє пояснити історичну принципову нездоланність змістовної *плюралістичності* праворозуміння навіть у межах одного суспільства (а тим більше — у різних правових системах чи в їх «сім'ях») — причому не тільки в минувшині, а й у сучасності та, гадаю, у майбутньому.

Що ж до останнього, так би мовити, «футурологічного» питання: чи вдасться коли-небудь досягти однозначного праворозуміння, то з-поміж відповідей на нього зустрічаються, як відомо, навіть протилежні, взаємовиключні. Одні науковці схильні відповідати на це запитання ствердно (особливо прихильники так званого інтегрального праворозуміння), а інші — заперечливо.

Я поділяю другий підхід. І ось чому.

Оскільки існування будь-якого людського суспільства супроводжує і, цілком імовірно, вже завжди буде супроводжувати його соціальна неоднорідність, то плюралізм праворозуміння й надалі залишатиметься притаманним будь-якій і будь-якій правовій свідомості, включаючи й такий її різновид, як юридична наука. І хоча в ній, особливо останнім часом, почастишали спроби сконструювати уніфіковане, «інтеграль-

не» праворозуміння, однак і з-поміж його прихильників воно не стає загальноновизнаним і однозначним. Принаймні на сьогодні стосовно обговорюваної проблеми чітко простежується, можна сказати, *плюралізм інтегральності*.

Водночас слід мати на увазі, що всередині кожного з традиційних, «класичних» типів праворозуміння – позитивістського (включаючи його чи то легістський, чи то соціологічний, чи то психологічний варіанти) і непозитивістського (зокрема, так званого «природного») – цілком можливі й нерідко подаються плюралістичні інтерпретації на основі долучення до «стрижня» кожного з них тих або інших додаткових ознак. (При цьому в логіко-граматичній структурі відповідних дефініцій загального поняття права такий «стрижень» фіксується іменником, а його начебто суттєві ознаки – прикметником.) Інакше кажучи, у *рамках* кожного з двох основних типів праворозуміння така «інтегральність» культивується досить часто. Але насправді вона такою не є, оскільки смисловий «стрижень» відповідної дефініції (іменник) все одно залишатиметься або позитивістським, або ж, навпаки, непозитивістським. Отже, смислова плюралістичність, диверсифікованість загального праворозуміння була, є й, вважаю, завжди залишатиметься його нездоланною, непереборною властивістю. І саме потребове праворозуміння дозволяє пояснити таку ситуацію достатньо переконливо.

По-друге, розглядуване праворозуміння, орієнтуючи на знаходження *носіїв* тих потреб, задоволення яких опосередковується за допомогою феноме-

ну, що позначається терміно-поняттям «право», сприяє виявленню *соціальної сутності* цього явища (а не її замовчуванню, маскуванню, спотворенню) і завдяки цьому – попередженню маніпулювання інтерпретаціями гранично абстрактних оціночно-правових понять, оскільки останні (як доведено герменевтикою) об'єктивно здатні слугувати знаками, образно кажучи, «вішаками» різних – навіть взаємовиключних – смислів.

Адже з давніх-давен відомо, що кожному феномену завжди притаманні *сутність і явище* (явленість). При цьому «явленість», тобто зовнішня форма (оболонка) феномену, та його сутність зазвичай не збігаються.

Осягнення, збагнення сутності тих феноменів, які становлять предмет науки, є її найголовнішою, домінантною функцією. Теорія чи концепція, котра її не виконує, навряд чи може заслуговувати на статус *наукової*.

Це, вочевидь, стосується й тих феноменів, які у соціально-політичній, зокрема державно-юридичній, практиці та й у юридичній науці вважаються *правовими*.

Та перш ніж розглядати питання про сутність чи то природно-правових, чи то державно-юридичних явищ, потрібно передусім чітко визначитися із інтерпретацією *загального поняття сутності соціальних явищ* (адже стосовно цього можуть існувати – та й справді існують – неоднакові погляди). Свого часу мені вже доводилося пропонувати таку дефініцію цього поняття: ***соціальна сутність явищ*** – це їх здатність слугувати засобом задоволення потреб (*інтересів*) тих чи інших суб'єктів сус-

пільств [8, с. 84]. І нині – майже через 20 років по тому – серйозних підстав відмовлятися від цього положення не вбачається.

Тому – з огляду на зазначену щойно інтерпретацію соціальної сутності правових (та й державних) явищ – видається підставним стверджувати, що потребове праворозуміння є найбільш надійним концептуальним фундаментом для її з'ясування.

Цим і зумовлюються місце та роль потребового підходу в усій системі різноманітних підходів і дослідницьких методів, які використовуються задля вивчення яких би то не було соціальних явищ, котрі вважаються «правовими». Цей підхід, з одного боку, не може абсолютизуватися, гіпертрофуватися, оскільки він (як і будь-який інший підхід) має об'єктивні межі застосовуваності; а тому не підмінює й не витісняє інші дослідницькі підходи та методи. Проте, з другого боку, останні значно втрачатимуть свою евристичність, наукову ефективність, якщо залишаться невідомою, прихованою або ж спотвореною сутність тих явищ, котрі є об'єктом вивчення, тобто якщо застосування інших підходів і методів не спиратиметься на знання цієї сутності.

Реалізація потребового підходу у виявленні соціальної сутності правових (а також державних) явищ пов'язана з вирішенням таких завдань.

Насамперед слід досягнути загальне розуміння потреб різних суб'єктів суспільства (що вимагає, зокрема, з'ясування співвідношення цих потреб з такими суміжними, «спорідненими» явищами, як інтереси, мотиви, цілі суб'єктів). А потім – необхідно виокремити основ-

ні різновиди таких потреб, зважаючи на їх певну екзистенційну значущість (яка має відобразитися відповідною класифікацією останніх).

Далі потрібно встановити: а) потреби саме яких суб'єктів (тобто *чий* потреби – чи то окремих індивідів, чи то певних їхніх спільнот, об'єднань, чи то суспільства в цілому) задовольняє досліджуваний феномен та б) які ж саме види таких потреб він задовольняє.

Нарешті – і це, мабуть, є найважливішим – слід з'ясувати, чи здатний досліджуваний «правовий» (або державний) феномен бути засобом, інструментом задоволення певних потреб. А якщо здатний, то якою мірою: зокрема, з'ясувати, чи він є лише одним із таких засобів, чи ж засобом *єдиним* (у разі ствердної відповіді на останнє питання, відповідні потреби можна буде, гадаю, вважати *правовими* (чи державно-юридичними)).

Застосування потребового підходу для виявлення соціальної сутності об'єктивного юридичного права відчутно полегшується, якщо в самому законодавстві текстуально задекларовується: заради задоволення, власне, *чий* та *яких* потреб встановлено певні юридичні норми.

Проведений мною разом із молодшою колегою – магістром юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка А. Наконечною – під таким кутом зору аналіз Конституції України та низки чинних українських кодексів виявив таке.

В Основному Законі України термінопоняття «потреби» вживається у п'яти статтях (де згадуються, зокрема, потреби мовні (ст. 12), потреби громадян (ст. 41),

потреби соціального захисту (ст. 47)). Цивільний кодекс України вміщує це терміно-поняття у сімнадцяти статтях (в яких йдеться, зокрема, про потреби особисті (ст. 865), побутові (ст. 31), власників квартир (ст. 382), у матеріальному забезпеченні та догляді (ст. 749)). У Сімейному кодексі України терміно-поняття «потреби» фіксується у п'яти статтях (де мовиться, зокрема, про потреби дитини (статті 97, 188), у матеріальній допомозі (ст. 199)). У Господарському кодексі України воно включено до вісімнадцяти статей (в яких згадуються, скажімо, потреби громадян (ст. 39), потреби особисті (ст. 62), господарські потреби учасників асоціації (статті 120, 152)). У Житловому кодексі України розглядуване терміно-поняття використано у дев'яти статтях (де зазначаються, зокрема, потреби побутові (статті 4, 186), потреби у поліпшенні житлових умов (статті 35, 54, 59)). У Земельному кодексі України його вміщують двадцять вісім статей; у Водному кодексі України – двадцять п'ять; у Господарському процесуальному кодексі України – дванадцять; у Митному кодексі України – одинадцять; у Кодексі законів про працю України – десять; у Цивільному процесуальному кодексі України та Кодексі про надра України – по вісім; у Лісовому кодексі України – п'ять; у Кодексі України про адміністративні правопорушення – чотири, у Кримінальному кодексі України – три; у Податковому кодексі України – 7. Загалом же в усіх цих законах терміно-поняття «потреби» вжито 176 разів!

До цього варто також додати ще й випадки застосування у кодифікованому законодавстві України терміно-по-

няття «інтерес». Адже останній є зазвичай, як зазначалося, нічим іншим, як усвідомленням певними суб'єктами їхніх потреб. Текстовий аналіз усіх зазначених вище законів виявив, що це терміно-поняття зустрічається у них понад 160 разів.

Така законодавча стилістика, безперечно, полегшує реалізацію потребового дослідницького підходу задля виявлення соціальної сутності законодавства – причому не тільки у теоретичній юриспруденції, а й у практичній.

Потреба, досліджуване праворозуміння дозволяє виявити й пояснити – з огляду на неминучі природно-історичні зміни людських потреб – *змістовний динамізм* низки концепцій права (насамперед концепцій соціолого-позитивістських). Такі зміни торкаються як змісту й обсягу потреб, так і соціальних засобів їх задоволення.

У зв'язку з цим зауважу, що в науковій літературі нещодавно було запропоновано виокремити у самостійний варіант праворозуміння так зване «динамічне» [9, с. 5]¹. На мій же погляд, така пропозиція навряд чи є слушною. Адже змістовна змінюваність, трансформаційність органічно притаманна декільком досить відомим різновидам праворозуміння – як «класичним» (наприклад, концепціям «природного права зі змінним

¹ Прикметним видається те, що і сам автор цієї ідеї все ж згодом уточнив, що термін «динамічне» тут не покликаний вказувати на наявність якоїсь нової єдиної «школи», а являє собою лише маркування тих онтологічних і методологічних передумов, які є загальними для більшості зі згадуваних ним «некласичних» (у тому числі постмодерністських) варіантів методологій суспільствознавства, включаючи й правознавство [7, с. 12].

змістом» Р. Штамлера, «живого» права Є. Ерліха, «психологічного» права Л. Петражицького), так і неокласичним (екзистенціалістським, комунікативним, герменевтичним, «темпорально-онтологічним» тощо). Та й навіть із позицій легістсько-позитивістського праворозуміння у процесі правозастосування реальний зміст застосовуваної норми (тобто зміст права) конституюється лише за посередництва її тлумачення, тобто смислонаповнення її тексту свідомістю реципієнта-інтерпретатора. А таке тлумачення-з'ясування не може бути цілком елімінованим, абстрагованим, «очищеним» від тих конкретних соціальних і природних умов,

ситуацій, які йому передували, або його супроводжували, або ж очікувалися його автором у майбутньому. Тому з позицій такого праворозуміння *змістовна* відповідь на запитання – яка поведінка, яка діяльність, врегульована державно-юридичним приписом, вважається в конкретній ситуації правомірною? – не може лишатися навечно незмінною, «нерухомою» [10].

Одне слово, жоден варіант праворозуміння не виключає, в принципі, деякої динамічності. Так ось праворозуміння потребує належить, вважаю, до таких із них, які пояснюють її через *об'єктивно* існуючі соціально-антропні фактори, чинники.

Список використаних джерел

1. Рабинович П. М. Социалистическое право как ценность / П. М. Рабинович. – Львов, 1985; 2-е изд. – Одесса, 2006.
2. Загальна теорія держави і права. – Х., 2009.
3. Общетеоретическая юриспруденция : учеб. курс. – Одесса, 2011.
4. Рабинович П. Деякі сучасні концепції права в Росії та Україні (у світлі потребового праворозуміння) / П. Рабинович // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1.
5. Рабинович П. Деякі сучасні концепції права в Росії та Україні (у світлі потребового праворозуміння) / П. Рабинович // Право України. – 2013. – № 7.
6. Гаврилюк Р. Методологическая традиция доктрины естественного права : монография / Р. Гаврилюк. – Черновцы, 2013. – 778 с.
7. Стовба О. Природне праворозуміння: до відновлення методологічної традиції / О. Стовба // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 2.
8. Рабинович П. М. Методологія права: проблеми плюралізації / П. М. Рабинович // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1995. – № 3.
9. Неклассическая философия права: вопросы и ответы. – Харьков, 2013.
10. Гончаров В. В. Динамічне тлумачення юридичних норм / В. В. Гончаров // Праці Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування НАПрН України / редкол.: П. М. Рабинович (голов. ред.) та ін. – Л., 2013. – Серія I : Дослідження та реферати. – Вип. 27. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2014.

Рабинович П. Человеческие потребности – глубинный определяющий фактор правопонимания

В статье характеризуется авторская концепция потребностного правопонимания, базирующаяся на историко-материалистической социальной философии. В основу этой концепции положен так называемый потребностный исследовательский подход. Согласно

но концепції право – це обумовлені рівнем розвитку суспільства можливості людини (або групи людей) отримувати і використовувати засоби, необхідні для задоволення її біологічних і соціально обґрунтованих – в конкретно-історичних умовах – потреб існування і розвитку і забезпечувані соціальними обов'язками інших суб'єктів. К обґрунтуванню такої правопонимання привнесені матеріали практики Європейського суду по правах людини по застосуванню їм Конвенції о захисті прав людини і основних свобод. Також розкриваються пізнавально-об'яснювальні можливості потребного правопонимання в обґрунтуванні принципової неунітарності змістового плюралізму правопонимань і визначеної змістового динамізму майже кожного з них, а також в виявленні соціальної сутності цих різних явищ, які в юридичній науці, а також в державно-правовій регулятивній практиці, відображаються за допомогою терміно-поняття «право».

Ключові слова: правопонимання, потребне правопонимання, потребний дослідницький підхід, соціальна сутність права, плюралізм правопонимань, змістовий динамізм правопонимань.

Rabinovych P. Human Needs as Major Factor of Understanding the Law

The article characterizes the author's concept of needs-oriented approach to law based on historical materialist social philosophy. This approach is applied on the fundamental level of the research. According to this view law is a possibility of person's (or groups') ability – determined by the level of development of society – to receive and use the means necessary to meet his biological and social – in the specific historical conditions – needs of existence and development and ensure the social responsibilities of other actors. For the justification of this view Case law of the European Court of Human Rights is involved. Also the author discloses informative and explanatory power his needs-oriented approach in the justification of fundamentally unavoidable meaningful pluralism understanding of law and a certain dynamism inherent to each of them, as well as in the detection of the social essence of the various phenomena which in jurisprudence, and in state-legal regulatory practices are designated by term «law» and «right».

In a class society (and the other is now nowhere to be found in the future is unlikely to occur) next to the general social needs are inevitably existing also needs (interests) of group and individual. Their variety is determined with natural division into different parts: the nation's socio-economic classes, professional classes, ideological, particularly religious groups, and others. Of course, biological separation of people (age, sex) also matters in this regard. And so it seems natural that each of these parts of society (represented by its individual or collective representatives) prefer to consider as «law» (ie, the phenomenon of right, fair, just, reasonable, lawful) primarily those phenomena that facilitate and do not complicate individual's life, livelihoods, development, that promote rather than hinder the satisfaction of his needs (interests). And such – in fact «needs-oriented» – reasons are often, the author concludes, more powerful, more effective than any other factors (in particular, epistemological). They also cause deep influence on the choice of the phenomenon that the person considers as «law» and «right».

Therefore, there is a reason to conclude that differences in human needs, in the means of their satisfaction constitute the fundamental, defining cause of pluralism of the concept of law.

Keywords: understanding of law, needs-oriented understanding of law, needs-oriented research approach, social essence of law, pluralism of understandings of law, essential dynamism of understandings of law.